

RANKRAŠČIO RENGIMAS

KAIP PARAŠYTI AIŠKŲ IR RIŠLŲ TEKSTĄ

tekstą parengė: vyr. redaktorė Dalia Markevičiūtė

Akademinė bendruomenė, norėdama būti šiuolaikiška, nenusižengti mokslo, kultūros etiketui, turėtų puoselėti savo gimtąją kalbą.

Kiekvienos aukštosios mokyklos tikslas – parengti aukščiausios kvalifikacijos įvairių sričių specialistus. Tam, koks bus specialistas, be abejo, įtakos turi daug vidinių ir išorinių veiksnių. Vienas iš jų – informacijos, gaunamos per paskaitas, įsisavinimas, gebėjimas ją įsiminti, taikyti, apskritai – svarbūs ir tokie bendri dalykai, kaip gebėjimas logiškai, sklandžiai, aiškiai dėstyti savo mintis raštu ir žodžiu. Tai, kaip studentai įsisavina žinias, labai priklauso ir nuo to, kaip dėstytojai jas pateikia. Studentai, klausydamiesi dėstytojų, skaitydami jų parašytas knygas, taip pat mokosi reikšti savo mintis, pasirenka stilių, formą, kaip norėtų perteikti savo žinias atsiskaitinėdami per paskaitas, laikydami egzaminus ir ateityje savo darbe. Kitaip tariant, studentai gali kopijuoti dėstytojų minčių raiškos būdą, jų kalbą, kuria jie perteikia sudėtingus universitete dėstomus dalykus. Tas kopijavimas yra teigiamas reiškinys. Juk iš tiesų – dėstytojas studentams yra geras ir sektinas pavyzdys, kai sugeba sudėtingus dalykus išaiškinti kuo paprasčiau, aiškiau ir vaizdingiau.

Gera akademinė kalba turėtų atitikti taisyklingumo ir stiliaus reikalavimus. Suprantama, kad akademinuose tekstuose neturi būti kalbos klaidų, tačiau, pvz., jei yra rašybos klaidų, jos dažniausiai neturi įtakos teksto turiniui, o tik rodo autoriaus neraštingumą. Adresatas gali sunkiau suprasti tekstą ne dėl minėtų klaidų, o dėl to, kad nesklaidžiai, neaiškiai, nerišliai išreikštas turinys. Rašant tekstą, abejotinus dalykus reikia pasitikrinti žodynuose, gramatikose, žinynuose ir kt. O tam, kad skaitytojas, klausytojas mus tinkamai suprastų, turime kalbėti bei rašyti aiškiai, tiksliai, kiek įmanoma gyvai ir paprastai, žinoma, atsižvelgdami į kontekstą.

Kalbant apskritai, gera akademinė kalba yra mokslinė, aiški ir taisyklinga (Lotte Rienecker, Peter Stray Jørgensen „Kaip rašyti mokslinį darbą“, 2003, p. 236).

1. Mokslinė:

- profesinė;
- objektyvi, dalykiška;
- tiksli, vienprasmiška, išsami;
- rišli;
- belaikė.

2. Aiški:

- suprantama;
- paprasta;
- tvarkinga;

- nepaini;
- padedanti susigaudyti.

3. Taisyklinga.

Rašant ir tvarkant tekstus gali praversti nemažai internete pateiktų šaltinių, pvz.: *Biochemijos terminų aiškinamasis žodynas*, *Eurotermbank*, *Eurovoc*, *Kanceliarinės kalbos patarimai*, *Kompiuterijos terminų žodynas*, *Lietuvių kalbos žodynas*, *Penkiakalbis fizikos terminų žodynas*, *Radioelektronikos terminų žodynas*, *Rusų-lietuvių kalbų žodynas*, *Socialinės apsaugos terminų žodynas*, *Tarptautinių žodžių žodynas*, *Vietovardžių žodynas*, *Didieji anglų-lietuvių ir lietuvių-anglų kalbų politechnikos žodynai*. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos svetainėje (<http://www.vlkk.lt/>) galite rasti daug naudingų su kalba susijusių dalykų, taip pat *Konsultacijų banką*, *Terminų banką*.

Galima būtų išskirti tokias bendrąsias stilingos kalbos ypatybes: **taisyklingumas**, **aiškumas**, **tikslumas**, **glaustumas**, **gyvumas**^[1], o gerai grožinio stiliaus kalbai dar būdingas ir vaizdingumas, turtingumas.

1. **Taisyklingumas** susijęs su kalbos normų paisymu. Netaisyklingas žodis ar jo forma yra kalbos klaida. Su taisyklingumu susijęs kalbos grynumas – savų žodžių, posakių, sintaksinių konstrukcijų vartojimas. Kalbos grynumas labiausiai nukenčia nuo svetimos konstrukcijos. Pvz., viena iš dažnai daromų klaidų – bendraties vartojimas su jungtuku *kad* tikslui reikšti: *Kad priimti galutinį sprendimą* (= *Norint priimti galutinį sprendimą*; *Kad būtų priimtas galutinis sprendimas*), reikia dar pasitarti su specialistais (visą įvairių didžiųjų klaidų sąrašą galite rasti: <http://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/didziosios-klaidos>).

2. **Aiškumo kriterijus** yra glaudžiai susijęs su **logika**. Nors ji nėra stiliaus dalykas, tačiau, jei nesilaikoma logikos reikalavimų, neįmanomas ir geras stilius.

Kiti dalykai, darantys tekstą neaiškų, pasak J. Šukio, yra **neraštingai parašyti sakiniai**, kuriuose trūksta reikalingų žodžių arba žodžių grupių (a), o kartais nėra žodžių ir žodžių grupių gramatinio arba semantinio^[2] derinimo (b). Pvz.: (a) *Analizuojama mokytojų veikla, aiškinamos klaidos, nurodomi gerai atlikę užduotis ir kiti klausimai* (= ir sprendžiami, aptariami kiti klausimai); (b) *Svečiams, dėvintiems neatitinkančių* (= neatitinkančiais) reikalavimų drabužiais, dalyvauti renginyje draudžiama.

Taip pat aiškiai suprasti tekstą trukdo **dviprasmiški sakiniai**, **neaiškūs pasakymai**, **formuluotės**, **keičianti mintį žodžių tvarka**. Pvz., *Vadovams reikia suorganizuoti susitikimą* (neaišku, ar vadovai šį susitikimą organizuos, ar tik bus jo dalyviai. Pirmuoju atveju reiktų *Vadovai turi suorganizuoti susitikimą*, antruoju – *Reikia suorganizuoti vadovų susitikimą*); *Plytelių gamyba nutraukta dėl keraminių medžiagų* (neaišku, ar jų pritrūko, ar jos blogos, ar dar kokios nors priežastys); *Toliau pateikiamas dešimtukas pačių patraukliausių Klaipėdos miesto rajonų, sudarytas remiantis gyventojų nuomone* (= Toliau pateikiamas pačių patraukliausių Klaipėdos miesto rajonų dešimtukas, sudarytas remiantis gyventojų nuomone);

Skulptūrų kalva, esanti sodybos pakraštyje, kurioje buvo pastatytas ir paminklas, vešliai apaugusi medžiais, sunkiai įžengiama (= Sodybos pakraštyje esanti skulptūrų kalva, kurioje buvo pastatytas ir paminklas, vešliai apaugusi medžiais, sunkiai įžengiama).

Nepaaiškinti svetimų kalbų posakiai. Pvz., *Buvo atsižvelgta į veiklos organizavimo procesą, kurį apibūdina „Bottom-up Approach“ principas* (= iš apačios į viršų principas). Kiti dalykai, pažeidžiantys aiškumo

reikalavimą, tai **tuščiažodžiavimas, paprastų dalykų sakymas sudėtingai**. Pvz., nagrinėdama teisininkų kalbą A. Paulauskienė pateikia tokį sakinį: *Neveikimo pavojingumas pasireiškia tuo, kad asmeniui, susilaikant nuo tam tikrų veiksmų atlikimo, atsiranda žala teisiniams gėriams* (Neveikiant taip pat galima padaryti žalą teisiniams gėriams³). Kiti pavyzdžiai – *Hipotezė buvo konstruojama išskiriant segmentus, kurie padėjo formuluoti atskirų architektūros elementų ar visumos vaizdo atkūrimą* (= Hipotezė buvo kuriama išskiriant segmentus, kurie padėjo atkurti atskirus architektūros elementus ar visumos vaizdą – (čia matyti dar ir netinkamai parinkti žodžiai, taigi pažeidžiamas ir tikslumo reikalavimas); *Praktikos metu privalu išvengti nesąžiningų jos atlikimo būdų* (= Praktika privalu atlikti sąžiningai).

Taip pat **vienas sakinio žodis neturėtų būti nukeliamas per toli nuo kito**, su juo susijusio. Pvz., *Maloni staigmena klausytojams buvo grupės, dirbusios sudėtingomis sąlygomis, nes trūko patalpų repeticijoms, dažnai keitėsi nariai, koncertas* (geriau: *Maloni staigmena klausytojams buvo koncertas grupės, dirbusios nelengvomis sąlygomis trūkstant patalpų ir dažnai keičiantis nariams*).

3. **Tikslumo** reikalavimas pažeidžiamas tuomet, kai netiksliai, netaikliai parenkamas žodis ar žodžio forma, nejaučiamas žodžio atspalvis. Pvz., *Labai greitai suruošiau* (= parengiau, sudariau) *paskaitų tvarkaraštį; Tokį išskirtinį kraštovaizdį išskiria* (=lemia) *ne tik neįprasta jo topografija, tačiau ir skirtingas užstatymo tipas*.

4. **Glaustumas**. Išpūstam ir nepakankamai glaustam kalbėjimui būdingai tai, jog sakinyje yra nereikalingų, praleistinių žodžių. Pvz., *Keliautojas pirmiausia aprašė vasaros įspūdžius, paskui rudens įspūdžius ir žiemos įspūdžius* (= Keliautojas pirmiausia aprašė vasaros, paskui rudens ir žiemos įspūdžius). Vartojami keli žodžiai, kur užtektų vieno. Pvz., *Per pamoką mokiniai gavo didelį kiekį* (= daug) *informacijos; Identiteto klausimai šiandieniniame pasaulyje yra sunkūs ir nelengvi* (reiktų palikti arba *sunkūs*, arba *nelengvi*, nes šie žodžiai sinonimai, gal dar labiau tiktų *sudėtingi*). Vietoj veiksmožodžio vartojamas dvižodis junginys – veiksmožodinis daiktavardis su pagalbiniu veiksmožodžiu (*būti, atlikti, vykti, vykdyti, daryti, užsiiminėti*). Pvz.: *Vykdomas įmonių veiklos plano tobulinimas* (= Tobulinamas įmonių veiklos planas); *Atlikome prietaiso veikimo tikrinimą* (= Patikrinome, kaip (ar) veikia prietaisas). Kur įmanoma, geriau tokių pagalbinių veiksmožodžių vengti.

Vietoj trumpų tradicinių prieveiksmių nereiktų vartoti žodžių junginių. Pvz., *Dabartiniu metu* (= Dabar) *žmonėms vis trūksta laisvo laiko*.

Taip pat reiktų vartoti **mažiau įvardžių „aš“, „mes“** (pirmąjį asmenį gerai rodo veiksmožodžių galūnė), tuomet kalba būtų glaustesnė, mokslinio stiliaus tekste jų turėtų būti tik ten, kur būtina ir pagrįsta. Pvz., *Aš manau* (= Manau), *kad aš padarysiu* (= padarysiu) *tinkamą sprendimą ir aš apie jį pranešiu* (= apie jį pranešiu).<

5. **Gyvumas**. Šio kriterijaus labiausiai turėtų būti laikomasi meninio ir publicistinio stiliaus kalboje, bet – kiek įmanoma ir tinkama – reiktų į jį atsižvelgti ir kuriant mokslinio stiliaus tekstus. Iš akademinų tekstų matyti, kad kalba dažnai **be reikalo daiktavardinama** – vartojama daug veiksmožodinių daiktavardžių, kuriuos lengva pakeisti veiksmožodžiais ir pasakyti gyviau, gražiau. Pvz., *Važiavimą* (= *Važiuoti*) *pradėsime nuo šios vietos*.

Taip pat dažnai vartojami **nudėvėti, šampais virtę (dažniausiai verstiniai) posakiai skirti didelį (didžiausią, pagrindinį) dėmesį, skirti didelę reikšmę; įnešti svarų indėlį** ir pan. Pvz., *Didelę reikšmę skiriu tarptautinėms parodoms* (= Labai vertinu tarptautines parodas; Manau, kad labai naudingos tarptautinės parodos).

Prabylama labai sunkiai, nestilingai. Pvz., *Inovatyvios procedūros mažina prielaidą operaciniam gydymui* (= mažina pavojų, kad reikės operuoti; padeda išvengti operacijos); *Pokyčius, kurių atsirado šioje situacijoje, lėmė vyraujančios madingos tendencijos ir gyvenimo būdo pokyčiai* (= Situacija pasikeitė dėl vyraujančių madingų tendencijų ir gyvenimo būdo pokyčių).

Piktnaudžiaujama tarptautiniais žodžiais. Pvz., *Reikia darbą atlikti maksimaliai gerai* (= labai gerai arba kuo geriau) *per minimaliai trumpą laiką* (per itin trumpą laiką).

Be reikalo sakinyje kartojamas tas pats žodis, nieiškoma sinonimų, raiškos įvairovės. Pvz., *Buvo nagrinėjamos visos temos, nagrinėjant* (analizuojant, aptariant) *atskirus aspektus*; *Priekyje ėjo šeimininkai, o paskui juos neskubėdami ėjo svečiai* (Priekyje ėjo šeimininkai, o paskui juos neskubėdami žingsniavo svečiai).

Parenkama nevykusi sakinio žodžių tvarka. Pvz., *Ypač panašias užduotis mėgsta* (= Panašias užduotis ypač mėgsta) *biuro darbuotojai*.

Taigi – kaip sukurti stiliaus požiūriu kokybišką tekstą? Visų pirma svarbus autoriaus požiūris į savo kūrinį. Jis turi į jį žiūrėti studentų akimis, jei tekstas skirtas studentams. Tai yra pasirinkti taisyklumą, tikslumą, sklandumą, logiškumą, aiškumą, suprantamumą.

[1] Rašant šį tekstą remiamasi J. Šukio „Kalbos kultūra visiems“ (2004, Kaunas); A. Kazlauskienė, E. Rimkutė, A. Bielinskienė „Bendroji ir specialybės kalbos kultūra“ (2006, Kaunas).

[2] Semantinis, semantinė susijęs su [semantika](http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/S/semantinis), [reikšminis](http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/S/semantinis) (<http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/S/semantinis>).

[3] A. Paulauskienė „Teisininkų kalba ir bendrosios normos“ (2004, Vilnius).